

ЗА ПРОИЗХОДА НА БОЖИЯ МИР И НЕГОВОТО ЗНАЧЕНИЕ

Ивелин Аргиров

Правото на частна война в западноевропейското средновековие било свързано с древните германски обичаи¹. След установяването си в Галия франките пренесли тези свои традиции, които не изчезнали и при първите две династии — Меровинги и Каролинги, в периода от V до X век. У франките и другите германски племена при извършване на убийство най-близкият родственик на убития незабавно свиквал всички роднини и съюзници, призовавайки ги в името на честта да се явят въоръжени, като от тази минута започвала война между близките на жертвата и на убиеца. По старите франкски закони всеки, който се смятал за обиден, можел да избира между частна война и обществен съд, като от момента, в който присъдата бивала произнесена, войната ставала незаконна. Разрешаването на военни спорни въпроси чрез военна сила било присъщо и на друго германско племе — алеманите.

Карл Велики забранил частните войни с капитуларий от 802 г., но при непосредствените му приемници тази практика не само се възродила, но и се превърнала в част от правото и властта на всеки феодал. Боманоар, живял през XIII в., свидетелствува, че независимо от усилията на Църквата и кралете правото на частна война се признавало². Това право принадлежало единствено на членовете на висшето съсловие и гражданите и селяните не се ползували от него. Първоначално правото било безпределно и зависело от произвола на сюзерена, но по времето на Боманоар можело да се ползува само при кръвна обида. Въпреки ограниченията всякакви спорове за владение и наследство се разрешавали чрез частни войни. Дори през XIII в. във Франция, при управлението на Луи IX (1226—1270), самите кралски юристи не оспорвали правото на частна война. Въведен бил период, наречен „Четиридесетте дни на краля“, в който враждуващите страни се задължавали да се явят пред кралския съд. По този начин, без да се отрича правото на частна война, се ограничавали нейните мащаби.

Ако през XII и XIII в. положението било такова, можем да си представим междусобиците и анархията при последните Каролинги (751—987) и първите Капетинги (987—1328). Войните между провинции, градове, замъци, села, както и разбойничеството рушили основите на търговс-

ките връзки и производството, спъвали напредъка. Всеки барон, който смятал себе си за оскърбен, нямал друг съдия освен Бог и собствения си меч. Наистина при отсъствието на достатъчно силна публична власт саморазправата била един от начините за търсене на справедливост.

При първите представители на Капетингите анархията достигнала краен предел. Това безсилие на публичната власт довело до засилено брожение сред селските маси. Много често в изблик на отчаяние и ярост селяните оказвали въоръжен отпор на разбойническите банди или на воюващите помежду си барони. В тази напрегната ситуация църквата оглавявала борбата срещу частните войни и разбойничеството, насочвайки енергията на общественото недоволство в руслото на своите стремежи.

Още в зората на официалното си съществуване църквата поставила основите на своя концепция за войната. По принцип християнството не приема въоръженото насилие и войната. „Който меч вдига — от меч ще погине!“ — е писано в Евангелието на Матей. Св. Августин Блажени, един от църковните отци, формирал основите на църковната доктрина за войната. Той подчертал нейната неизбежност и разделил войните на справедливи и несправедливи. Съвременник на вандалските нашествия, св. Августин наставлявал: „...Войната е лоша, но е неизбежна... За тия, които умират в бой, Господ не ще затвори вратите Небесни“³. Тези идеи били доразвити от яркия енциклопедист на средновековието ерудита Винсент от Бове. „...Има, казва той, три условия, които правят войната справедлива: авторитетът на владетеля, справедливостта и накрая правото“⁴. Църквата се обявявала категорично за войната в два случая: когато се възпирал варварският натиск и когато католиците се опълчвали срещу изричния авторитет на публичната власт. През IX в. св. Леон насърчавал: „Този, който умре в битка срещу противниците на християнската вяра, ще заслужи вечен живот.“⁵ В същия дух през 1137 г. църквата забранила употребата на особено смъртоносните за времето си лъкове и арбалети в сражения между християни. Така в периода IV—X в., във времена на варварски нашествия и сблъсъци между религии и раси, били положени основите на религиозно-философска концепция за войната, ограничавана вътре и насочвана извън християнския свят.

Призивите за мир в християнски свят били неразривно свързани и с реформаторското движение на клюнийците, които действували упорито за издигане авторитета и властта на папския престол. Зародило се през X в. в Бургундия, това движение се разпространило чрез верига от манастири с устав, постановяващ спазването на обет за безбрачие, здрава вътрешна дисциплина и отхвърляне на симонията. Клюнийците повели откритата борба и срещу частните войни, произвола, нападенията над църковни храмове и техните служители. Израз на тези стремежи било и движението за Божи мир (*Pax Dei*).

Първи постановления за Божи мир срещаме сред решенията на църковния събор в Шарру (Южна Франция) от 989 г.⁶ Прекият повод бил свързан с насилие над църковни служители и храмове, като средството за борба било провъзгласената анатема срещу грабителите на църквите, свещениците и бедняците. Тази линия била продължена и на свикания през 990 г. църковен събор в Нарбон, насочен срещу бароните, които грабели църковно имущество и не щадели населението⁷. Тези първи опити за възпиране на произвола не довели до съществени резултати, тъй като инициативите били твърде инцидентни и откъслечни, решенията важели само за териториите на определена епархия и не съществувал изграден механизъм, чрез който да се наложи взетото решение.

До началото на XI в. Църквата се ограничавала с проповядването на Евангелски мир като идеал, към който трябва да се придържа обществото. Решавайки да предприеме конкретни действия за постигане на истински Божи мир, папският престол обявил Божието примирие (*Tregua Dei*) като път за постигане на Евангелския мир. Църквите, клириците, монасите, гробищата, манастирите, децата, пътниците, жените, земеделците и техните сечива се ползували от вечен мир, но Божието примирие било нещо по-конкретно. Не можейки да забрани частните войни и въоръженото насилие изцяло, Църквата се постарала да ограничи продължителността им в определени граници.

Първото постановление, известно под името Божие примирие или Божи договор, било прието на синода в епархията на Елн, близо до Тюлюж, на 17 май 1027 г.⁸ Постановено било никой да не напада своите неприязтели на територията на графство Русийон от деветия час (т. е. 3 часа следобед) в събота до първия час (т. е. 6 часа сутринта) в понеделник с цел оказване на подобаващо уважение към неделята. Отново под закрила били поставени монасите, невъоръжените клирици, църковните храмове и домовете на 30 крачки от тях, жените и техните придружители.

Ивон, шартърски епископ в края на XI в., обяснява как бил съставян подобен мир. „... Божият мир се установява не от общ закон, а с отделен договор за всеки град и се утвърждава от страна на епископа и църквата, като присъдите за нарушаване на мира трябва да бъдат различни според различните договори. Така вярващите — твърди епископът — под покровителството на църквата се съгласяват със закона и се кълнат да го спазват и да принуждават в същото и другите. Понякога тези договори са писмени и носят подписи, но много често се ограничават с устно съгласие...“⁹. Този документ отразява както политическата разпокъсаност, така и слабостта на Църквата, която не можела да наложи един договор, валиден за всички епархии. Тези обстоятелства диктували така описания подход „на парче“ при прилагането на Божия мир.

Едни от най-обстоятелствените и важни постановления за Божи мир и Божие примирие били приети от събора в Лимож на 15 ноември 1031 г. под председателството на архиепископ Йорданес¹⁰. Обявено било покровителство над живота и имота на всички участващи в събора, опрощаване греховете на спазващите Божия мир и проклятие на неговите врагове. Заплахите били последвани от конкретни действия. Известно време след събора в Лимож епископът на Кагор отказал погребение на един отлъчен поради неспазване на Божия мир барон. Вследствие от това останалите барони не се осмелявали да нарушават взетите решения. На въпросния събор в Лимож било взето и решение за отлъчване от лоното на Църквата на цели територии, в случай че бароните не спазват мира, и за осъждане на епископите, които не въвеждат в своите области Божието примирие.

В началото на тридесетте години на XI в. в земите на Западна Европа преминали неблагоприятни години и настъпил масов глад. През пролетта на 1033 г., след няколко гладни години, природата обещавала добра реколта и много епископи обявили свикването на събори в провинциите Арл, Лион и по цяла Бургундия за възстановяване на мира и укрепване на светата вяра. Разпространен бил документ с решения, най-важното от които било за спазване на мира. Решено било да се наказват с конфискуване на имуществото или с мъчения тези, които навлизат в чужд имот. Потвърдена била закрилата над църковните храмове с изключение на случаите, когато в тях се укрива човек, нарушил мира¹¹.

Невинаги отлъчването, анатемата или духовното наказание имали ефект в борбата срещу насието и грабежите. В следването на своята цел Църквата въвела и материален стимул за бароните, присъединили се към съюза на Божия мир. Те били възнаграждавани с пари, събирани чрез специални църковни данъци, наречени *rahiagium* (от *ra*х 'мир').

В течение на времето Божият мир придобивал все по-широк и общовалиден характер. С такава насоченост бил и декретът за Божи мир, приет на събора в Клермон през 1095 г.¹² На събора присъствувал самият папа Урбан II и това е красноречиво доказателство за важноста на взетите решения. Приетият декрет утвърждавал мирните периоди и налагал целогодишно покровителство над живота, честта и имота на каноници, клирици, монаси, жени с техните придружители и пътниците. Под защита се поставяли селскостопанските животни, селските старейшини и събирачите на десятък. За убийство на човек декретът налагал седемгодишно изгнание, тъй като убийството на християнин било смятано за братоубийство и убиецът, подобно на Каин, трябвало да се накаже с изгнание. Със залавянето и наказването на нарушителите се ангажирали графът и неговите войници, в случай че архиепископът извести за нарушение на мира. Ако съпоставим този декрет с първите опити за налагане на Божи

мир, можем да отбележим както по-голямата увереност на Църквата, така и по-усъвършенствувания инструментариум за противодействие срещу насилието, частните войни и църковните противници въобще.

На Клермонския събор папа Урбан II призовал вярващите на поход към Светите земи. Папата обещал опрощаване на греховете за ония, които поемат към Ерусалим, и призовал тези „... Които по-рано се сражаваха с братята и единоплеменниците си“¹³. Според папата нещастията и частните войни се дължали на това, че „... Земята, която населявате, е обградена отвсякъде от морета и планински хребети, стеснена е от вашата многочисленост, не изобилствува на богатства и едва изхранва тия, които я обработват“¹⁴. Ако свържем тия думи с декрета за Божи мир, с призива за освобождаване на Йерусалим, забелязваме основните насоки в една идейно-политическа концепция. По този начин агресивността била не само осъдена, но и насочена извън пределите на християнския свят, в пряка подкрепа на папските амбиции. Така Църквата преследвала решаването на основните проблеми в своето развитие: вътрешно укрепване и разширяване сферите си на влияние във външнополитически аспект. Поемайки функциите на обществен омиротворител, чрез структурите на своята организация и силата на религиозното въздействие католическата църква успяла да укрепи мястото си в обществения живот и да заяви амбиции за върховенство над светската власт. Ето защо движението за Божи мир не бива да бъде разглеждано само за себе си, а като етап и процес в еволюцията на Църквата и обществото в Западна Европа.

БЕЛЕЖКИ

¹ Тацит, Публий Корнелий. Германия. Превел и обяснил Д. Дечев. С., 1918, с. 16.

² Стасюлевич, М. История средних вѣковъ въ ея писателяхъ и изслѣдованіяхъ новѣйшихъ ученыхъ. Т. II, С.-Петербургъ, 1886, с. 890.

³ Цитирано по: Gotier, Leon. La Chevalerie. Paris, 1969, p. 27.

⁴ Пак там.

⁵ Пак там.

⁶ L'Europe au Moyen Age. Documents expliqués. Paris, 1969, p. 271.

⁷ Стасюлевич, М. Цит. съч., с. 891.

⁸ Пак там, с. 894.

⁹ Пак там.

¹⁰ Пак там, с. 902.

¹¹ Глабер, Р. Хроника на хилядната година. Бургас, 1993, с. 125.

¹² Стасюлевич, М. Цит. съч., с. 902.

¹³ Заборов, М. А. История крестовых походов в документах и материалах. М., 1977, с. 50.

¹⁴ Пак там, с. 52.